

TOVÁBBKÉPZÉSÜNK GONDJAI

KATSÁNYI SÁNDOR

Szakmai továbbképzési rendszerünk problémáinak végiggondolására a szerzőt egy konkrét feladat készítette-kényszerítette: az OKT részére írandó előterjesztés "A könyvtáros szakmai továbbképzés rendszerének fejlesztése" címmel. Ez az előterjesztés – mely időközben publikussá is vált* – a műfaj törvényei szerint a tények szikár leírását tartalmazta, valamint kategorikus imperatívuszokat: a konkrét tennivalók konkrét leírását. Az itt következő sorok viszont az ezek mögött húzódó problémákra világítanak rá, a gondokra, a válaszlehetőségekre és az állásfoglalások belső rugóira.¹

Tartalmi kérdések

A könyvtárosok szakmai felkészültsége. A magyar könyvtárosok felkészültségének "papírforma" szerinti, tehát mennyiségileg is kifejezhető mutatóiról friss adatokkal rendelkezünk a most folyó és a nemrég befejezett vizsgálatok jóvoltából.² A csaknem 7 ezer főfoglalkozású könyvtáros közül 12,5% rendelkezik egyetemi szakvégzettséggel, 32% főiskolaival, 27,5% könyvtárkezelő, illetve középfokú szakvégzettségű, 28%-nak pedig nincs szakképzettsége. A jelenlegi arányokat a 70-es évek végének két tömeghatású akciója alakította ki: a "komplex államvizsga", vagyis a középfokú szakképzettségűek számára alkalmasan engedélyezett főiskolai könyvtárosi államvizsga lehetősége és a könyvtárkezelő képzés bevezetése. A két akció egyrészt sikeresen levezette azokat a feszültségeket, melyek a hetvenes években a könyvtárosok szakmai felkészültsége és a szakmai elvárások között fennálltak, s melyek továbbképzési, továbbtanulási igényként jelentkeztek, másrészt viszont új feszültségeket és új igényeket hozott létre. A 2/1976-os rendelet alapján államvizsgázók megszerezték ugyan a könyvtárosi szakmai jogosítványt, de egyszakosak lévén nem urai a közvetített ismerettartománynak legalább főiskolai szinten. Másrészt a tömegesen kiképzett könyvtárkezelők jelentős részének munkaköréhez elkerülhetetlenül kapcsolódnak olyan feladatok is, melyek meghaladják a könyvtárkezelői képzés szintjét. A könyvtárosok szakmai felkészültségéből kiindulva tehát megállapíthatjuk, hogy az az átrétegződés, mely a szakmai jogosítványok szempontjából többé-kevésbé konszolidált helyzetet teremtett, a továbbképzés terén támasztott minőségében új, mennyiségében a korábbiakat meghaladó követelményeket.

*Könyvtáros. 34. évf. 1984. 7. szám, 380–385. p.

A szakismeretek mozgásiránya és a továbbképzések típusai. Szakmai ismereteinknek két meghatározó dimenziója van: mélysége, mely a mérő praktikum felületi szintjétől az összefüggések felismerésének elméleti szintjéig terjed és szélessége, mely tartalmilag fogja össze a különféle ismerethalmazokat. Az ismeretek elsajátítása is ezt a két irányt követheti: a praktikum szintjétől haladhat a mélyebb összefüggések felé, a könyvtárkezelői szinttől a felsőoktatásban tanított összegezők felé; ezt a lépést társadalmunk formális elismeréssel, vizsgabizonyítvánnyal is honorálja; vagy pedig elmélyülhet egy szűkebb terület ismeretében, specialistává válhat; ezt a képzést a szakma morálisan értékeli, formális elismerés nélkül. A továbbképzések terminusaival élve az előbbi a meglévő képesítéshez újabb fokozatot adó *kiegészítő* képzés, az utóbbi a szűkebb szakterületre *specializáló* képzés.

Egy szakma műveléséhez szükséges ismeretek azonban nemcsak gazdagodnak – terebélyesednek, hanem állandó belső mozgásban is vannak: újulnak, avulnak, átrendeződnek. Erre a változásra a továbbképzés többféle formában is reagálhat: gyors reflexként egy-egy előadás formájában, esetleg előadások sorozatában, ún. céltanfolyammal, vagy egy-egy nagyobb terület változásainak összefüggő bemutatásával. A cél minden esetben azonos: a szakmai ismeretek *szintentartása*.

A kiegészítő képzés kérdései. A meglévő képesítést elmélyítő, újabb képesítési fokozatot adó továbbtanulási formának kitüntetett helye van a tágan értelmezett továbbképzés rendszerében, akár a ráfordított erők nagyságrendjét tekintjük, akár könyvtárügyi funkcióját. (A "továbbképzés" és a "posztgraduális képzés" körüli terminológiai vitáktól legyen szabad itt eltekintenem.) Funkcióját tekintve nemcsak a szűk kapacitású nappali képzés pótlása – sokszor kényszerű pótlása – történik eme formában. A kiegészítő képzés léte két irányban is nyitottá teszi a könyvtárügyet: egyrészt biztosítja a szakmán belüliek egyéni mobilitását a képesítési hierarchián fölfelé, másrészt lehetővé teszi, hogy a könyvtárak személyzete más szakterületeken végzetekkel gazdagodjék, hogy a más diplomások posztgraduális szakképzéssel integrálódjanak a könyvtárügybe.

Úgy vélem, hogy ennek a továbbtanulási formának nem annyira a létjogosultsága kérdéses, mint inkább az arányai. Növeljük vagy csökkentjük a résztvevők jelenlegi számát? – Válaszunk kulcsa: hogyan vélekedünk a könyvtárosok táborának jelenlegi összetételéről? Láttuk, hogy a főfoglalkozású könyvtárosok 12,5%-a végzett egyetemet könyvtár szakon, 32%-a pedig főiskolát. Sok ez vagy kevés? Amíg nem rendelkezünk közös szakmai állásfoglalással az egyes munkakörök, illetve munkafolyamatok végzéséhez szükséges képzettségről,³ addig erről csak szubjektív alapon vélekedhetünk. Az átlag eltakarja az egyes könyvtár típusok különbségeit, s ki-ki a saját területén jelentkező hiányt érzi a bőrén. Pl. hiába 12,5% a szakegyetemet végzetek átlaga, ha a közművelődési könyvtárakban csak 7%-ot tesznek ki, s ráadásul arányuk ott évről-évre csökken. Mindeme bizonytalansági tényező ellenére megkockáztatom az állásfoglalást: a magasabb fokozatot adó, iskolarendszerű továbbtanulási formák nagyságrendjüket illetően kellő lehetőséget biztosítanak a belső szakmai mobilitásra, mennyiségi fejlesztésre e téren nincs szükség. Nagy szükség lenne viszont arra, hogy a nem könyvtár szakon szerzett diplomával könyvtárainkban elhelyezkedő szakemberek részére a könyvtárosi szakképzés posztgraduális

megszerzésére a lehetőségek gazdag választékát biztosítsuk, a jelenleginél szélesebb skálán. A szakkönyvtárakban a műszaki, egészségügyi stb. alapképzettségűek, az iskolai könyvtárakban és a közművelődési könyvtárak több posztján a pedagógusok posztgraduális könyvtárosi kiképzése kívánatos minél nagyobb számban.

A főiskolai könyvtár szakon végzettek továbbtanulásának eszményi útja valamely más szak egyetemi elsajátítása lenne, s hatványozottan érvényes ez a 2/1976-os rendelettel államvizsgát tettekre. Az ő könyvtár szakos kiegészítő továbbtanulásukkal az egyzakos könyvtárosok aránya növekedne tovább.

A közvetített szakterület ismerete. A magyar könyvtárügy mindig elvszerűen vallotta, hogy a könyvtári munkák végzéséhez kétirányú tudás szükséges: a szorosan vett könyvtári ismeretek és a közvetített szakterület ismereteinek biztosítása. Fontosságuk sorrendjéről vitatkozni olyan, mintha a jobb- vagy a balszárny elsőbbségét vitatnánk: repülni csak a kettővel együtt lehet.

Ennek az elvnek a jegyében épült be a magyar könyvtárosképzés a tanárképzés kereteibe és vált igen korán kétszakosá. A sors iróniája, hogy az idők során éppen ezen a téren nőttek legnagyobbra adósságaink, s ennek részben a tanárképzésbe való integráltságunk az oka. Ez a rendszer ugyanis az egyetemi képzésben gyakorlatilag szinte kizárólag a humán tárgyakkal való kapcsolódást tette lehetővé és az egyetemi rendszer merev keretei miatt megfosztott az egyéb társulásoktól, pl. a külföldön gazdag változatosságban kibomló "áthallgatás"-tól is. (Az informatorképzés újabban derekasan törleszti ezt az adósságot.) A főiskolai képzésben a nem humán tárgyakhoz való kapcsolódásnak gyakorlati akadályai voltak. A legfőbb baj azonban az, hogy a felsőoktatási könyvtárosi diplomával dolgozó munkatársak nagyobb része vagy egyáltalán nem hallgatott más szakot, vagy egy másik közvetítő mechanizmus (népművelés, pedagógia-szak) ismereteivel foglalkozott, tehát tudása igazából nem kétszárnyú. Még tetézi az áldatlan helyzetet, hogy az olvasószolgálatban dolgozók, az olvasókkal közvetlen kapcsolatban levők között a könyvtárosok átlagánál is alacsonyabb a kettős felkészültségűek aránya.

Továbbképzési gyakorlatunknak talán legsúlyosabb egyoldalúsága, hogy erre a hiányra nem volt kellő tekintettel. Nagyobb szakkönyvtáraink időnként elküldték egy-egy dolgozójukat az illetékes egyetem elvégzésére, ez a helyes gyakorlat azonban nyilvánvalóan nem válhat az összes érintett dolgozóra kiterjedő, tömegméretű továbbképzési formává. Fényűzés is lenne, hiszen az egyetemek-főiskolák az adott szakma *művelésére* készítik föl hallgatóikat, a könyvtári dolgozók nagyobb részének viszont nem a szakma művelése, hanem megismerése a célja.

Úgy vélem, továbbképzésünk rendszerében ez az a terület, ahol nem reformokra, hanem forradalmi megújulásra lenne szükség. A megoldás olyan egy vagy több éves céltanfolyamok szervezése lehetne, ahol egy-egy szakterületen (műszaki, orvostudomány, jog, közgazdaságtan stb.) az érdekelt könyvtárosok megkapnák a munkájukhoz szükséges szakismereteket, a terminológiai alapismeretektől a szakmát érintő keresőnyelvekig.

A probléma és a javaslat elsősorban a szakkönyvtárak és a felsőoktatási intézmények könyvtárosait érinti. De a közművelődési könyvtárak egyszakos könyvtárosai részére is elképzelhető lenne talán egy-egy színvonalas, igényes tanfolyam valamely humán

szakterület elsajátítására, a könyvtári tevékenység szükségleteihez szabva. Ám itt már elbizonytalanodik a javaslattevő: melyik szakterületet válassza? Szűk területen mélyebbre ássunk, vagy több társadalomtudományt kellene inkább átfognunk? Miket? – Meg kellene vitatni.

A speciális munkakörök problémái. A sokfajta könyvtári munkához szükséges sokfajta ismeret tartalmi gazdagsága lehetetlenné teszi, hogy az alapképzés a könyvtári munkák minden egyes területére kellőképp felkészítsen. A problémára a könyvtárosképzés kétféleképpen válaszolhat:

1. Önmaga vállalja a szakosodást, különválnak a szak- és a közművelődési képzés, vagy pedig a teljes képzési időnek legalább 1/3-át szakosodásra fordítják. (Ez külföldön meglehetősen általános gyakorlat.⁴)

2. Megmarad az egységes alapképzés, a szakosodást posztgraduális keretek között oldják meg. A mi képzési rendszerünk a második utat választotta, minden könyvtártípusra és minden könyvtárosi tevékenységre érvényes univerzális alapképzést kíván adni; ámde nem vontuk le logikusan ennek következményeit: ha elspóroljuk a szakosodást az alapképzésben, be kell azt építenünk a posztgraduális rendszerbe. Vannak ugyan sikeres kezdeményezések (a Könyvtártudományi tanszék zenei szakkönyvtárosi tagozata, a MKE Zenei szekciójának és a KMK-nak korábbi zenei könyvtárosi tanfolyama, a gyerek-könyvtárosok rendszeresen ismétlődő központi továbbképző tanfolyamai, vezetőképző tanfolyamok stb.); de amit hiányolok: *a rendszerré szerveződés*. Pontosan körülhatárolható munkakörökről, kiszámítható létszámszükségletről van szó: kívánatos lenne e munkakörök jegyzékét összeállítani, végleges betöltésüket jogszabállyal, de legalább irányelvvel felsőoktatási posztgraduális tanulmányok vagy központi tanfolyam sikeres elvégzéséhez kötni. A jogszabály vagy irányelv léte arra is kötelezné a képző-, illetve központi továbbképzést szervező intézményeket, hogy maximált időközönként, 4–5 évenként ismételjék meg a kurzust, tehát minden érdekelt számára biztosítsák a részvétel lehetőségét.

Az ismeretek szintentartásának problémái. Pantha rhei, a könyvtárosi ismeretek halmaza is. A mindennapi munkát is érintő változások jelentik a továbbképzés számára a legnagyobb kihívást; az egyéni és a helyileg szervezett továbbképzési alkalmak többsége a könyvtárosok szaktudásának a szintentartását, általános felújítását szolgálja, s nem a specializálódást vagy az elmélyítést. E felújításokat szolgálják a szakfolyóiratok, a módszertani tanácsok, a hálózati központok és az MKE továbbképzés jellegű előadásai. Gyökeresebb és a praktikumot is nagyobb területen érintő változások esetén, új szabványok, eljárások bevezetésekor, új dokumentumtípusok megjelenésekor reflexszerűen megjelennek a rövid céltanfolyamok is. A katalogizálással kapcsolatos új szabványok életbelépése, a hangzó dokumentumok elterjedése a közművelődési könyvtárakban, a teauruszok térhódítása, az olvasásszociológia és -pszichológia eredményei nyomán az olvasószolgálatról kialakított kép átalakulása stb. a céltanfolyamok sorát hozta létre.

Ha a kényszerítő igény és szükség spontán létrehívja ezeket a továbbképzési alkalmakat, e téren vajon nem túlbuzgalom a központi beavatkozás? Két választás lehetséges:

1. Központilag szervezett "diploma felfrissítő" tanfolyamok útján minden könyvtárosnak lehetőséget adni, hogy meghatározott időnként rendszerezetten és elmélyülten beépitse tudásába az elmúlt időszak új szakmai ismeretanyagát.

2. A felfrissítés spontán folyamatát nem szabályozni, csak központi szolgáltatásokkal (pl. a helyi előadók kiképzése) elősegíteni, javaslatokkal orientálni.

Mindkét vélemény megerősíthető érvekkel. Az első mellett szólókból emelek ki egyet: nemcsak az egyes könyvtárosoknak, hanem a szakma elméletének is szüksége van rá, hogy egy-egy nagyobb összefüggő területet időnként újragondoljon, újrafogalmazzon. Pl. az állományfeltárás terén nem elég a bekövetkezett rész-változásokat egymás mellé téve ismernünk: időnként a változások és a mozgásirány ismeretében újra kell gondolnunk az állományfeltárás alapkérdéseit és jövőjét is. Az ilyen újragondolásokra pedig semmi sem kényszerít jobban, mint egy továbbképző tanfolyam, akár a hallgató, akár – más szinten – az előadó számára.

Bármelyik utat választjuk, nem szabad elfelejtkeznünk a kis könyvtárak elszigetelten dolgozó könyvtárosainak többszörösen hátrányos helyzetéről. Ők a továbbképzés mostohagyerekei: a specializálódó tanfolyamokon munkakörüknél fogva, az időigényesebb szintentartó tanfolyamokon helyzetüknél fogva nem tudnak részt venni. – Nem szabad elfeledkeznünk a könyvtárkezelők továbbképzéséről sem. Kérdés azonban, hogy esetükben az alaptanfolyamon nyújtott könyvtártechnikai ismeretek időről-időre történő szintentartása, felfrissítése a kívánatos, vagy alapismereteik munkakörüknek megfelelő továbbépítése?

Van azonban a könyvtárosoknak egy rétege, akik számára feltétlenül szervezeten kell biztosítanunk szakismereteik általános felújítását: a GYES-ről visszatérni szándékozók. Restelhetjük, hogy az ő sajátos lehetőségeikhez igazodó reaktivizáló tanfolyamok szervezésével mindmáig adósak vagyunk.

Szervezeti kérdések

Környezetünk: más szakmák továbbképzési rendszerei. A különféle szakmák továbbképzési rendszerei között felépítésükben, színvonalukban nagy különbségek tapasztalhatók,⁵ a nagy képzési presztizzsel rendelkező szakmák, pl. az orvostudomány képzési szisztémája általában jól megoldott, számunkra több vonatkozásban eszményi mintának tekinthető. Minthogy azonban a könyvtárosképzés a pedagógusképzés általános kereteibe illeszkedik, célszerű figyelmünket erre fordítanunk, annál is inkább, mert az oktatásügy fejlesztésének új koncepciója a pedagógusok továbbképzésének jelenlegi – ideálisnak nem mondható – rendszerét alapjaiban újjá kívánja alakítani. A tervezett oktatásügyi továbbképzési rendszer fő jellemzői: tartalmi differenciáltság, minden pedagógusra kiterjedő egyetemesség és a részvételben való érdekelttség biztosítása. A könyvtárügynek állást kell foglalnia: milyen mértékben tud és kíván ebbe a keretbe beilleszkedni? A tartalmi elemzésnél láttuk, hogy az ismeretanyagában és követelményrendszerében egységesített tanári tevékenységgel szemben a könyvtáros szakma továbbképzési igényei erősen differenciál-

tak, sok a speciális irányultság, ami aligha illeszthető be zavartalanul a pedagógus-továbbképzés rendszerébe. Az is természetes, hogy vezető könyvtárainknak sajátos helyzetük és adottságaik révén szerepet kell kapniuk a könyvtárosok továbbképzésében. Ugyanakkor feltétlenül ki kell használni az oktatásügyi rendszerhez való kapcsolódásból származó előnyöket. Egyes koncepciók a tanárképző felsőoktatási intézmények tanszékeit kívánják kellően megerősítve a pedagógus-továbbképzés regionális központjaivá tenni. Velük párhuzamosan a könyvtárosképző tanszékek személyi és anyagi megerősítése is kívánatos lenne, hogy a régiók könyvtáros-továbbképzésében intenzíven részt vehessenek.

A könyvtáros továbbképzési rendszer belső mozgásiránya. Nem érdektelen rövid visszapillantást tennünk szakmai továbbképzésünk történetére: talán sikerül a mozgásirányból a jelen s a jövő tendenciáira is következtetnünk.

Az első szakaszban, az 50-es és a 60-as években ál-továbbképzés folyt: továbbképzési formában általában a hiányzó alapképzés ismereteit adták át. A hallgatóság szakképzettség és munkaterület szempontjából differenciálatlan volt: a szakmai minimummal sem rendelkezők és az egyetemi végzettségűek ugyanazt az előadást hallgatták.

Nem véletlen, hogy a 60-as évek végén történt az alapvető változás, ekkor alakult ki a szakmai továbbképzés ma is fennálló rendszere. Ekkor ugyanis már működtek az alapképzés nagy kapacitású, szolid intézményei: a középfokú szaktanfolyamok és a tanítóképzők könyvtár-népművelés szakjai, volt tehát *kit* továbbképezni. Másrészt ekkor kezdődött meg nagy arányokban a könyvtári munkakörök belső differenciálódása, olyan specifikus munkakörök alakultak ki, mint a gyerekkönyvtáros, zenei könyvtáros stb., volt tehát *mire* képezni. A megváltozott szükségletet helyesen ismerte föl és elégítette ki az időben hosszabb, követelményeiben igényes tanfolyamok meghonosításával a KMK Vadász Ferencné által vezetett Oktatási osztálya.⁶

A központi tanfolyamok a 70-es években a kezdetben kialakított és a könyvtárosok növekvő (ma már hétezeret közelítő) táboraéhoz képest szerény keretek között folytak. Az igény nyomása nem feszítette szét őket, mivel a tömeges igény másfelé fordult: a képesítési fokozatot is adó továbbtanulási lehetőségek felé.

Oka volt ennek is. A középfokú szaktanfolyamok legtermékenyebb éveiben sem lépte túl a közművelődési könyvtárakban a képesítettek száma az 50%-ot, a dolgozók felének tehát egzisztenciális kérdés volt a megfelelő papír biztosítása. A szakkönyvtárakban csak kicsivel volt jobb a helyzet. A könyvtárosok másik harmadának más volt a gondja. Ők korábban főiskolai (papír-) elvárásokkal végezték a szaktanfolyamot, illetve az akkor még nem főiskolai szintű tanítóképzői stúdiumokat; most pedig a főiskolai pecsétű végbizonysítvány megszerzésére törekedtek. A 70-es évek második felében tehát a szakma továbbképzési igénye túlnyomórészt a képesítési fokozatot is biztosító továbbtanulásban jelentkezett, többezer fős nagyságrendben.

Rövid áttekintésünkben a jelenhez értünk. Napjainkban a korábbi tömegmértű továbbtanulási formák lényegében bezárultak; a szakmának viszont változatlanul szüksége a könyvtárosi szaktudás növelése, a dolgozóknak pedig igényük a szervezett tanulásba való bekapcsolódás. A korábbi tanfolyami formák áteresztő képessége elégtelen. A rendszer újragondolására, új szakmai továbbképzési rendszer körvonalazására érett meg az idő.

Kötelező továbbképzés felé? A továbbképzési rendszer távlati tervein munkálkodók (nemcsak a mi szakmánkban) két táborra válnak. Az egyik tábor a továbbképzésnek minden diplomás számára kötelezővé tétele mellett foglal állást. Bizonyos időnként (legalább 10 évenként egyszer) minden dolgozó számára kötelező lenne a szervezett stúdiumban való részvétel, ennek eredményességét vizsgával kell igazolni. Ha ugyanis természetesnek tartjuk az egyes munkakörök betöltéséhez kötelező vizsgát – érvelnek e nézet hívei –, ugyanolyan természetesnek kell tartanunk a változó ismeretekkel való lépéstartás kötelező jellegét is. Gyakorlatilag pedig csak a jogilag előírt kötelező jelleg ad biztosítékot a továbbképzéshez szükséges pénz, munkaerő biztosításához.

A másik tábor hívei szerint a kötelező jelleg a színvonal rovására megy, gyakorlatilag pedig ennek bevezetése a belátható jövőben anyagi okok miatt irreális.

E sorok írója úgy véli, hogy a továbbképzési rendszer egyetemessége nem feltétlenül azonos a jogilag kötelező jelleggel. Azokkal tart, akik a továbbképzést kötelezővé kívánják tenni a szervező intézmények számára (ti. a továbbképzési alkalmak biztosítása legyen kötelező feladat), de fakultatívnak hagynák a résztvevők számára. Az egyetemességet a jogszabályoknál is hatékonyabban képes biztosítani az ösztönzők jól kiépített rendszere.

Szabályozás és túlszabályozás. Milyen mértékű legyen a szakmai továbbképzési rendszer központi szabályozása? Megfelelő-e a központi irányítás jelenlegi gyakorlata és mértéke, s ha nem, milyen irányba kívánatos módosítani?

A kérdések elsősorban az ismeretek szintentartását szolgáló továbbképzési alkalmakra vonatkoznak, azokra a területekre, melyek jelenlegi gyakorlatunk szerint túlnyomórészt a könyvtárügy tevékenységi körébe tartoznak; az iskolarendszerű képesítést nyújtó kiegészítő képzés eleve szabályozott.

Ismerünk külföldi példákat, ahol az ismereteket szintentartó könyvtári továbbképzések rendszerét a miénknél sokkal erőteljesebben szabályozzák. Mégis úgy vélem, hogy e téren nem a szigorúbb előírások irányában kell haladnunk, hanem a belső igényekre és a könyvtárak öntevékenységére kell inkább építenünk, a belső tartalékokat kell megmozgatnunk.

Két területen azonban központi intézkedésekre is szükség van. 1. Erőteljesebb koordináció, irányítottabb munkamegosztás kellene; jó lenne, ha a könyvtárak rendszeres tájékoztatást kapnának a továbbképzési lehetőségek és ajánlatok teljes skálájáról. Ennek a tájékoztatásnak a koordinációs központok állásfoglalásait, témajavaslatait és felajánlott továbbképzési lehetőségeit is tartalmaznia kell. 2. A speciális könyvtári munkakörökre felkészítő tanfolyamokat – mint az előzőkben már kiviláglott – az alapképzés meghosszabbításának, szerves kiegészítésének tekintem; valamilyen formában (pl. irányelvvel) történő szabályozásukat szükségesnek tartom.

A továbbképzést szervező intézmények. Könyvtárosképző tanszékek – könyvtárügyi intézetek – nagy könyvtárak: e három intézmény között oszlik meg mindenütt a könyvtáros-továbbképzés feladata, országonként különböző konfigurációkban. Ahol nagy hagyományú, önálló és erős könyvtárosképző iskolák fejlődtek ki (pl. a skandináv államokban), a továbbképzés oroszlánrészét is ők végzik. Más fejlődés mellett a könyvtárügyi

intézetek váltak a szakmai továbbképzés legfőbb bázisaivá, különösen ott, ahol e célra külön intézményt: könyvtárosi továbbképzési házat alakítottak ki (Gotha, Jarocin).

Nálunk a 70-es évek elején a KMK kapott megbízást továbbképző tanfolyamok szervezésére; tanszékeink ezidőben átszervezési, áthelyezési, munkaerő- és egzisztenciális gondokkal küzdtek. Időközben azonban az ELTE Könyvtártudományi tanszékén megszilárdult a szakmai információs másoddiplomás képzés, folytatódott a hagyományos másoddiplomás könyvtárosképzés, sőt 1984-re meghirdették a posztgraduális zenei szakkönyvtárosképzést is. A nyíregyházi és a szombathelyi főiskolákon ugyancsak folyik másoddiplomás és kiegészítő képzés. Kialakult tehát a munkamegosztás: a specializáció és a szintentartó tanfolyamok túlnyomó részét a KMK szervezi, az újabb képesítési fokozatot adó kiegészítő képzést a tanszékek.

Merre tovább? Két megfontolásból kell kiindulnunk:

1. A KMK tanfolyamszervező tapasztalatáról és a mögöttes szakemberpotenciálról lemondani ésszerűtlen lenne.

2. A tanszékek szerepe növekedni fog.

Budapesten az ELTE Könyvtártudományi tanszéke és a KMK továbbképzési részlege között már eddig is igen aktív munkakapcsolat alakult ki. Az indulási nehézségekkel küszködő budapesti főiskolai tanszék kezdeti támogatása bizonyára szintén e két intézmény közös feladata lesz. A fejlődés perspektívája Budapesten: eme intézmények még szorosabb munkakapcsolata a továbbképzésben, sőt nem zárhatjuk ki e téren a szervezeti közeledés gondolatát sem. – A vidéki főiskolák tanszékei ugyanakkor a regionális ellátásban kapnak majd a jelenlegit meghaladó szerepet, összefüggésben a tanárképző főiskolák továbbképzési szerepkörének tervezett általános növekedésével is.

Kulcskérdés a nagykönyvtárak, mindenekelőtt a koordinációs központok bekapcsolódása a továbbképzési rendszerbe. Az ő figyelmüket, képzési kapacitásukat az elmúlt években a könyvtárkezelői tanfolyamok kötötték le; a jövőben a kiképzendőik szerényebb száma egyrészt, a tanfolyamszervezési munkák rutinjellegűvé válása másrészt lehetővé teszi a továbbképzés felé fordulásukat. Azért is fontos ez, mert csak a koordinációs központokon, a vezető szakkönyvtárakon keresztül lehet bevonni a könyvtáros-továbbképzési rendszerbe a más szakirányú egyetemeket, oktatási és továbbképzési intézményeket, s ezen keresztül lehet rendszerünket nyitottá tenni.

Anyagi kérdések. A továbbképzési lehetőségek bővítése (sőt: a jelenlegi megtartása) pénzen múlik. Ki fizeti a tanfolyamokat? Elvileg három forrás lehetséges: a résztvevő, a munkáltató vagy a szervező intézmény. A résztvevőket azonban az anyagi források közül mindaddig ki kell zárnunk, míg a tanfolyamok nem nyújtanak számukra jogszabályokkal garantált anyagi előnyt. Marad tehát a munkáltató és a tanfolyamszervező.

A pénzgazdálkodási javaslatok, irányelvek ismételten arra buzdítanak: a továbbképzési költségek minél nagyobb hányadát hárítsuk a munkáltatóra. Véleményem szerint azonban e téren különbséget kell tenni a nyilvános szolgálatokat teljesítő könyvtárak és a vállalati könyvtárak között. A nyilvános könyvtárak dolgozói számára a továbbképzésen való részvétel éppen olyan alapvető jog, mint az alapképzés; helytelen lenne azt a jelen-

leginél jobban kötni a fenntartók anyagi lehetőségeihez, sőt éppen ellenkezőleg arra kell törekedni, hogy a kedvezőtlen helyzetűek (pl. távoli falvak diplomás könyvtárosai) központi keret terhére vehessenek részt a továbbképzésen.

A nyilvános könyvtárak dolgozóinak szervezett, alapismereteket nyújtó vagy felújító tanfolyamok mellett, azokkal párhuzamosan növelni kell a vállalatok, intézmények részére megvásárolható céltanfolyamok számát és választékát is.

A hatékonyság kérdései

Mennyiség és minőség. Bár az oktatás mennyiségi és minőségi fejlesztése nem egymást eleve kizáró fogalmak, mégis le kell szögeznünk: a könyvtáros továbbképzési rendszer gyenge pontja nem a kapacitások szűkössége, hanem a minőség nem megfelelő színvonala. Következésképpen nem a képzési alkalmak számát, hanem azok hatékonyságát kell elsősorban növelnünk; a mennyiségivel szemben a minőség fejlesztése a fontosabb, ámde nehezebb feladat.

Az ösztönzők kérdése. Mindenféle oktatás eredményességének első feltétele: a hallgató legyen érdekelt a részvételben. A továbbképzés hatékonyságát is mindenekelőtt a résztvevők motivációja határozza meg.

E téren a továbbképzés különféle típusai között jelenleg éles különbség van: az újabb képesítési fokozatot adó iskolarendszerű kiegészítő képzés a szakmai pályafutásban formálisan is biztosított előnyöket ad: magasabb fizetési fokozatba sorolás, képesített minősített munkakör betöltésére. A specializáció és az ismereteket szintentartó továbbképzés nem ad ilyen előnyöket; az előbbinek a szűkebb szakmai értékrendben van presztízse, az utóbbinak ott sem.

A probléma megoldása több úton képzelhető el.

1. A szakmai továbbképzés főbb formáinak beépítése – legalábbis jogi beépítése – az iskolarendszerű oktatásba. A részvételről így valamely felsőoktatási intézmény adna oklevelet.

2. A továbbképzés valamely formájában való részvétel kötelezővé tétele bizonyos időszakokon belül minden főfoglalkozású diplomás könyvtárosnak. – Ennek a megoldásnak egyik hátránya az, hogy az ösztönzés helyett a kényszer motivációjára épít, a másik hátránya, hogy a szakemberellátottság jelenlegi, szűkös helyzetében a számonkérés teljeseen formálissá válna.

3. A továbbképzés tudatos beépítése a könyvtárvezető munkaerő-politikájába. Ez utóbbi a jelenleg is járható út. Programját három "legyen!"-nel tudnám körvonalazni. *Legyen* a továbbképzésben való részvétel a fiatal diplomás könyvtárosok pályatervének része! A munkahelyi jellemzések készítésekor a vezető és a könyvtáros közösen jelöljék meg az egyéni szakmai pályatervnek megfelelő továbbképzést. (Ehhez természetesen a különféle továbbképzési alkalmak több évre előretekintő publikálása szükséges.) – *Legyen* a specializáló továbbképzés elvégzése a speciális munkakörök (zenei könyvtáros,

szakajtájékoztató, gyerekkönyvtáros stb.) végleges betöltésének feltétele! – *Legyen* a könyvtárvezetői tanfolyamon való részvétel a káder-kiválasztás és az előretekinthető személyzeti politika eszköze!

A módszerek kérdése. Továbbképzéseink nagy többségében változatlanul uralkodik a hagyományos előadásos módszer. Különösen egyeduralgok az előadás a hálózati központok rövid továbbképzésein. Sokkal nagyobb mértékben kellene alkalmazni az egyéni és kollektív problémafelismerésre és megoldásra épülő módszereket, annál is inkább, mert a könyvtárosi olvasótáborok meggyőzően bizonyították ezeknek a módszereknek a hatékonyságát.

Bár hosszabb továbbképzéseink formájukat tekintve "levelezők", a valódi intenzív levelező oktatás módszereit alig-alig alkalmazzák bennük. (Programozott feladatok adása, egyéni levelezés a hallgatókkal, az otthoni feladatmegoldás érdekében rendszeres konzultációs lehetőség biztosítása stb.)

Az elmondottakkal szorosan összefügg, hogy egy-két kísérlettől eltekintve mindmáig nem tudunk rendszeres képzési fórumot teremteni a könyvtárügy fiatal kutatói számára. A tudományos munkába való egyéni és közös bevezetés, a rendszeres konzultáció, a szeminárium jellegű kollektív munka távol esik továbbképzésünk általános gyakorlatától. (A nehézségek természetesen nemcsak a módszerekben rejlenek.)

Nem kis gondot fog okozni a módszerek szempontjából a könyvtárkezelők továbbképzési rendszerének kimunkálása. Az ő esetükben ugyanis gyökeresen szakítanunk kell a megcsontosodott előadásos formákkal, és a gyakorlati ismereteket gyakorlati módon átadó új módszereket kell kidolgozni.

Az eszközök kérdése. Az előadásos formák túltengése akkor mérsékelhető, ha a rendszeresen visszatérő tanfolyamok törzsanyaga jegyzet formájában a hallgatók rendelkezésére bocsátható. Eseményi esetben egy-egy úttörő továbbképző tanfolyam előadásai gyűjteményes kötet formálódva segítik az utánuk járók útját, hiszen egy-egy témakör szintentartó tanfolyamától elvárhatjuk, hogy a témának az adott pillanatban a legkorszerűbb, legjobb összefoglalása legyen. (Így válhatott pl. a bibliográfiaelméleti tanfolyam előadásgyűjteménye a későbbiekben az egyetemi könyvtárosképzés egyik segédeszközévé.) A munkáltató, problémamegoldó oktatási módszer fontos segédeszköze a példa- és feladatár; nem véletlen, hogy amikor a bibliográfiai leírás új szabványai alapján tömegesen kellett továbbképezni a könyvtárosokat, egymás után készültek dokumentumleírási példatárak. Más területeken, pl. az olvasószolgálatban a gyakorlati könyvtári tevékenység tipikus és az oktatás szempontjából tipizálható problémahelyzeteinek szemléletes felidézése adhatná a legtöbb segítséget esetleírás-gyűjtemények, vagy még inkább video-programok révén.

A kiragadott példák az eszközökkel ellátandó területek, valamint a lehetőségek, a feladatok sokaságát kívánták érzékeltetni. Az eszközkészítés részint pénz és szellemi energiák ráfordításának kérdése. Valószínű, hogy az elkövetkező években az új tanárképző főiskolai tanterv alapján a főiskolai könyvtárosképzés legfontosabb oktatási alapeszközöknek, az egyes tantárgyak jegyzeteinek, tankönyveinek sorozatos elkészítése fog sorra

kerülni. Ezeket követheti majd egy sokrétű, sok formátumú eszköz-program. A késleltetés nemcsak hátrányt jelent: időt kapunk, hogy a korszerű technikát korszerű módon és valóban korszerű tartalommal tudjuk megtölteni. Az utóbbi a nehezebb feladat.

IRODALOM

1. Jelen dolgozatomhoz felhasználtam a három lektori jelentés számos értékes észrevételét: FUTALA Tibor, KISS Jenő és PAPP István írásait.
2. SZABÓ Ferenc vezetésével a KMK-ban jelenleg folyik a minden főfoglalkozású magyar könyvtárosra kiterjedő pályaképvizsgálat; az itt következő adatok innét származnak. A korábbiakról: UROSEVICS Daniló: Könyvtárosok iskolai és szakvégzettsége. Bp. OSZK–KMK. 1984. 56 p.
3. ORBÁN Éva: A könyvtári és informatikai munkakörök képzettségi követelményei. Irányelvek és útmutató a követelmények megállapításához. Tervezet. Gépirat. Bp. OSZK–KMK. 1984. 38 p.
4. LÁZÁR Péter: Könyvtárosok és információs szakemberek hazai képzésének tartalmi kérdései: A Művelődési Minisztérium számára készített jelentés. Bp. 1983. 224 p. Gépirat.
5. A magyar felsőoktatás helyzete. Szerk. Palovecz János. Bp. Oktatáskutató Intézet, 1983. 526 p.
6. VADÁSZ Ferencné: A központi szakmai továbbképzés öt éve, 1970–1975. = Könyvtáros, 1976. 9.sz. 507–509.p., GYŐRI Erzsébet: A könyvtárosok továbbképzéséről. = Könyvtári Figyelő. 1981. 1.sz. 15–22.p.

AZ NDK KÖNYVTÁRI EGYESÜLETÉNEK hatodik értekezletét, amely egybeesett az Egyesület fennállásának 20. évfordulójával, 1984 márciusában tartották meg Berlinben. Gotthard RÜCKL elnök méltatta az egyesület húsz éves munkáját, szerepét az NDK könyvtárügyének fejlesztésében; kiemelte, hogy szoros partnerkapcsolatot tartanak fenn a Szovjetunióval és a szocialista országok egyesületeivel. Az értekezlet fő témája az *”Együtműködés az 1980-as években”* volt. Az együtműködést elvi szinten tárgyaló bevezető után a szekciók vezetői számoltak be munkájukról, többek között az azonos profilú könyvtárak közötti együtműködésről és az egyesületnek a szakkönyvtári hálózatok létrehozásában betöltött szerepéről. Az egyesület fontos tanácsadói feladatot lát el a könyvtárügy fejlesztésével foglalkozó állami vezetésben. Végül szempontokat fogalmaztak meg a következő évek fejlesztési munkájához. Fő feladatként a könyvtári munka teljesítményének javítását, a termelés, oktatás, kutatás információellátásának fejlesztését jelölték meg. (Wolfgang KORLUSS, a *Der Bibliothekar* és a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* c. folyóiratok főszerkesztőjének tájékoztatásából.)